

## Nieuwe Veldt-Chirurgye

*In Leuven, op de Bondgenotenlaan, is een filiaal van de goede en gekende Nederlandse firma die onder meer tweedehandse en antiquarische boeken verkoopt. In één van de zijvitruines lagen een aantal oude en mooie boeken met vele illustraties over medische onderwerpen. Waarschijnlijk een prof van de universiteit die zijn boekenkast opgeruimd had of erfgenamen die niet wisten waar naartoe met de boeken van een overleden dokter... Ik moest onwillekeurig denken aan onze verzameling van oude boeken, waarin ook zo'n oud medisch werk zit.*

De "Nieuwe Veldt-Chirurgye" is een zeer merkwaardig boek. Het is niet meer te achterhalen hoe het werk in het bezit van de Kring voor Heemkunde gekomen is. Was het een deel van de omvangrijke bibliotheek van het Lierse begijnhof, die door onze vroegere deken van Kontich en stichter van de heemkundige kring, eredeken Jozef Van Herck, van een roemloos einde gered werd, zoals de mondelinge overlevering wil? Of werd het boek door hem (of door iemand anders) geschonken aan de Kring voor Heemkunde? Gezien de inhoud kunnen we ons echter moeilijk voorstellen dat dit boek deel uitmaakte van de bibliotheek van het begijnhof waar het (bijna) altijd "peis en vree" was. Het boek is dan ook heel wat meer dan een zeventiende eeuwse gids voor 'Eerste hulp bij ongelukken' ...

De volledige titel van het werk luidt: "*Nieuwe Veldt-Chirurgye – Tracterende van Kranckheden ende Gebreken die in Krijgh en Oorlogh, te Water en te Lande, den Chirurgijns ghemeenlijck voor-vallen.*" Of in hedendaags Nederlands: "Nieuwe veldchirurgie – over ziektes en gebreken, tijdens de oorlog, op zee of op het land, waarmee dokters geconfronteerd worden". Het boek zelf is verlucht met vele illustraties, werd uitgegeven te Leeuwarden in 1655 (meer dan dertig jaar na het overlijden van de schrijver) en werd vertaald in het "Nederduytsch" door Ysbrand Hieronymus Franck, "*Medicum (dokter) & Chirurgijn binnen Leeuwarden*".



Het boek werd geschreven door Willem Fabricius Hildanus. Deze Hildanus was niet de eerste de beste. Hij was de Duitse evenknie van onze Andreas Vesalius. Net zoals Vesalius, die eigenlijk Andries van Wesele heette, had onze Wilhelm Fabry von Hilden (1560-1634), naar de mode van zijn tijd, zijn naam verlatijnst tot Guilielmus Fabritius Hildanus. Hij was de bekendste Duitse chirurg van die tijd. Hij werd geboren in Hilden, bij Düsseldorf. Op vijftienjarige leeftijd wordt hij zelf het slachtoffer van de pest; hij komt deze besmetting echter te boven. Ligt hier misschien de basis van zijn verdere medische carrière? Hij krijgt onderricht van Kosmas Slot, die zelf bij Vesalius in Padua gestudeerd had, en van

de Gentenaar Karel Utenhove die zijn kennis van het Latijn en het Grieks bijwerkt. Na verdere studies geneeskunde in Keulen en Genève vestigt hij zich in Lausanne waar hij in 1611 tot stadschirurg benoemd wordt. Vanaf 1615 wordt hij stadschirurg in Bern en blijft dat tot aan zijn dood in 1634. Hij was gehuwd met Marie Colinet en van zijn acht kinderen zal alleen zijn zoon Johannes hem overleven.

Hildanus behandelt in zijn boek onder meer het probleem van het "*heet en kout vuer*". Wij kennen deze begrippen ook nu nog; de medici noemen het "gangreen"; dit ging (en gaat) dikwijls gepaard met afsterven van ledematen. Hij geeft hiervan een uitgebreide beschrijving. De enige (drastische) remedie in die tijd was meestal "*extirperen*" en "*extirpatie*" waarmee onze dokter bedoelde dat het betreffende lidmaat moest geamputeerd worden. Er was ook een kruid gewassen – volgens onze heelmeeester – tegen "*heet en kout vuer*" nl. gamander (*Teucrium scordium*) of look-zonder-look (*Alliaria petiolata*).



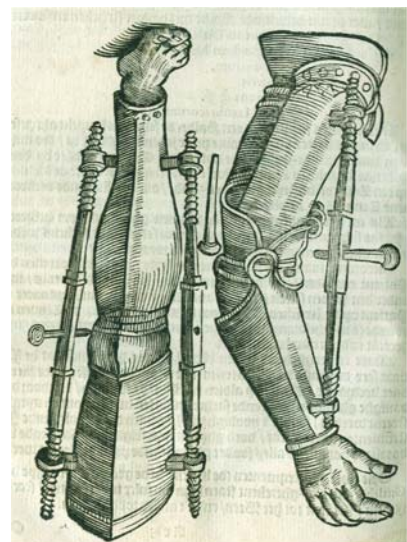
Het zou ons te ver leiden alle ziektes te bespreken die hij vermeldt. Hij heeft het over "*squinancie oft bruyne*": een soort ontsteking en zwelling in de halsstreek die blijkbaar dodelijk was. De instrumenten zijn alleszins indrukwekkend ... (afbeelding 2)

Verder behandelt hij "*overtolligh bloeden uytter neusen & het roodt-melesoen*". Dit laatste was een vorm van dysenterie en werd ook "*den bloedgangh*" of "*buyckloop*" of "*den rooden loop*" genoemd. Het was een bloederige diarree die in vorige eeuwen dikwijls een ontzettend grote tol eiste in onze streken en de vorm van een epidemie aannam.

Zo was er in Kontich van augustus 1669 tot begin februari 1670 een epidemie van dysenterie waaraan 52 personen stierven; in 1676 sloeg de ziekte weer toe en telde men 44 slachtoffers. In Waarloos waren er epidemieën van "*rooden loop*" of "*afganck*" in 1635, 1686 en 1687. Gezien de voor die tijd zeer gebrekkige hygiëne stonden de geneesheren er grotendeels machteloos tegenover, al deden ze – zoals onze chirurgijn - verwoede pogingen ...

De laatste hoofdstukken van zijn boek worden gewijd aan "*Geschoten wonden*" (hoe men best kogels uit het lichaam kan verwijderen) – het is tenslotte een boek over veldchirurgie – en over "*hoe de verharde kromme juncturen (gewrichten) en zenuwen te vermurwen, te reken en uyt te strecken zijn*" (afbeelding 3);

Tenslotte wijdt hij nog een hoofdstuk aan wat volgens hem in de "*Chirurgijns reys-kiste*" of de reisapothek van een chirurg te velde hoort te zitten.

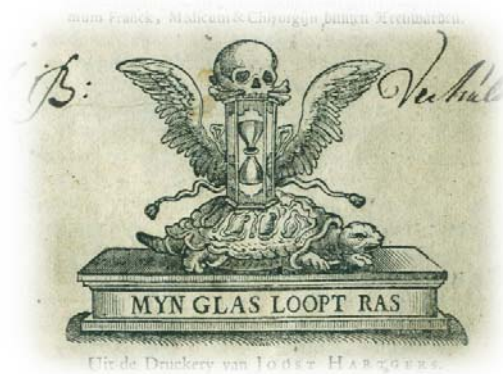


Hildanus was voor zijn tijd een uitmuntend chirurg. Voor zijn patiënten was het meestal minder prettig. Er bestond praktisch geen verdoving of ontsmetting, er was meestal groot bloedverlies en infecties van wonden enz. De remedie was dan ook dikwijls erger dan de kwaal. Toch is het dank zij dokters en chirurgen zoals Hildanus dat de wetenschap en de kennis over het menselijk lichaam in die tijd met reuzensprongen vooruit is gegaan. Vooral zijn chirurgische experimenten en de anatomische kennis die hij daardoor verwierf hebben een solide basis gelegd voor de verdere uitbreiding van de medische wetenschap hier in het Westen.

Hildanus was een man van de wetenschappen die in groot aanzien stond. Daarom lijken volgende stoffen nu voor ons "*seer merckwaerdigh*" maar in zijn tijd waren zij de normaalste zaak ter wereld.

Hierbij enkele grondstoffen om "*Pulver om het Bloedt te stillen*" te maken:

*Mosch welck op Doodts-hoofden gewassen ende gegroeyt is & De witte hayren van de Buyck der Hasen seer kleyn te sneden & Wit van 't Ey welck in de Sonne ghedrooght is en tot Pulver gestoten. Dit houdt ende bewaert wel dicht gestopt tot u gebruyck!*



Herman Jacobs

*De Kring voor Heemkunde van Kontich heeft  
een uitgebreide en mooie verzameling oude boeken, voornamelijk devote literatuur.  
Op aanvraag kunnen deze boeken ingekeken worden  
in het Documentatiecentrum van de Kring, Duivenstraat 22 te 2550 Kontich  
(03/457 86 04) op maandag van 20 tot 22u.  
Graag even een seintje op voorhand zodat de bibliothecaris aanwezig kan zijn.*